NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XV. ČÍSLO 7.

JIŘÍ HALLER:

BÁSNICKÁ ŘEČ ST. K. NEUMANNA.

(Ostatek.)

Živá představivost Neumannova se projevuje vedle neobyčejně hojných přímĕrů a výčtů také velkým počtem apostrof, které zase svědčí o tom, jak přímo a bez stylisačních úmyslů staví se básník k svým objektům. Je ovšem přirozené, že se ráz těch apostrof střídá zároveň s rázem básní. Jedny mají hymnický rozmach, na př. v Nových zpěvech, v Rudých zpěvech, jiné jsou intimní (Horký van) a prostě lidské, jako je na př. zvolání v básni V kasárnách (1914—18, 32): »Hrdlo je zprahlé i mysl je zprahlá, zdaleka jakási ozvěna táhlá zní srdcem, až bolí. Za doušek duši! Oh, ty můj světe! Mamičko! Mařenko! Anči!« Často je apostrofa Neumannovi zároveň formálním elementem spojovacím, a potom ji opakuje na začátku každého nového celku myšlenkového.

Opakování stejných slov je vůbec jednou ze stylistických zálib Neumannových. Velmi rád začíná nebo končí strofy stejným veršem (srov. na př. Rudé zpěvy 22, 23, 25, 32, 41, 56 a j.), někdy s významovou obměnou (t. 52, 54: 1. vydědili nás, 2. vykořisťují nás, 3. zotročují nás; 1. chléb nás rozdvojuje, 2. láska nás rozdvojuje, 3. nenávist nás rozdvojuje atd.). Ani tradičním anaforám a epiforám se nevyhýbá, na př. »lucerny kalné míhá se svit, lucerny kalné pod ojí mrtvě se klátící« (Nové zp. 16); »bytí mé se nebytí podobá jak stínu stín, nad propastí stín« (1914—18, 47) a j. Ale i tento čistě formální prostředek mění se v jeho rukou v element výrazový tam, kde opakuje slovo pro důraz. To je způsob živý a velmi běžný i v hovoru (říkáme často na př. tam toho bylo moc a moc, šli jsme dál a dál, jen bláto a bláto, nic jiného nevidíš a pod.). U Neumanna shledáváme zase několik typických odstínů. Syntakticky nejprostší je pouhé opakování slova beze spojky, na př. »a plody, plody, plody ženám vstříc se smály« (Nové zp. 73); »ale (vlak) jede, jede nesmírně daleko

v jakýsi rudý jícen« (1914—18, 17); »dým plamen rachot hvizd a blesk třesk třesk třesk železní lidé jdou a jdou... vpřed vpřed vpřed železný svět vpřed« (Rudé zp. 48, báseň bez interpunkce). Jinde bývá spojka, na př.: »uprostřed bylin, stromů, ptáků a zvěře, pokojně tvořících lesy a lesy se všemi sterými věcmi ostatními« (1914—18, 13); »jediná určitost, kterou nic není s to vrátiti již, válečný vlak, vlak a vlak« (t. 11); »kapesníky, praporky, větve, ruce a hlavy spojují se vagon a vagon v třepetavý řetěz« (t. 16); »z bučení stád a stád do písně zvonců skládá se její (svobody) zpěv« (Třicet zp. 35); »na písku pod kaštany se otáčí pár a pár« (t. 19); (chudí) »pro osud hubený jdou a jdou v dálku snad známou, snad neznámou« (Nové zp. 15). Také jiná spojení syntaktická váží slova opakovaná pro důraz, na př. »dni mé, jeden za druhým, chudý, chudší za chudým, jako popel, jako prach sedají mi v týl; v šedi šeď a v dýmu dým...« (1914—18, 47). Na konci básní bývají slova opakována z příčin čistě náladových nebo zvukových, na př.: »plynulost jako vichor duje, duje, duje a du-du-duje, du-du-du--« (Nové zp. 126); »srdce mi zavzlyká chvílemi jako ze spaní děcko, srdce mi zavzlyká, vzlyká... srdce mi vzlyká... jak... vzlyká... vzlyk...« (1914-18, 84). I složité kombinace vznikají někdy mnohonásobným opakováním slov, na př. v Nových zp. 15 (podávám jen základní konstrukci básně): »Silnice svítí polednem,.. kdybychom (elektr. dráty) lásky schopny byly, silnici bychom si oblíbily, silnici sestru a poutníky její, ... silnici s národem chudáků, ... silnici, po níž sedláci táhnou, sedláci hnědí, jimž hrdla prahnou, ... sedláci s kosami, vozy a stroji, ... silnici v noci, jíž kdosi jde sám, ... silnici v noci, kterou se plouží vůz jako přízrak naříkající, lucerny kalné míhá se svit, lucerny pod ojí mrtvě se klátící žlutý a nemocný kmit; a silnici bílou, jíž konce není...« (Nové zp. 16). Poslední verš také zřejmě ukazuje smysl toho opakování. Na pohled se zdá, že se toto někdy skoro hravé vyjadřování nehodí do poesie, která chce býti přirozená a mužná. Ale myslím, že je tu Neumann velmi opatrný: užívá nápadnějších forem opakování jen zřídka, a to ještě vždy se zvláštním úmyslem (srov. citát o silnici) nebo ze snahy po kontrastu. Verše o vzlykajícím srdci by snad byly nudné v knize sentimentální chlapecké poesie, avšak v knize poesie mužské působí ty vzlyky drasticky.

Z jiných formálních stránek básnické řeči je důležitý zvláště pořádek slov. Jím se může básník docela přiblížit živé mluvě anebo se jí úplně odcizit. Obé se ovšem silně projevuje potom v rázu jeho dikce. Neumannův pořádek slov je přirozený. Ne-

poutá svůj verš zbytečnými formálními pravidly, a proto nemusí nepřirozeností slovosledu vykupovat obtíže metrické. Jen na jednu věc snad třeba upozornit. U Neumanna se často vyskytuje inverse při neshodném přívlastku, zvláště je-li vyjádřen genitivem (typ *lesů pán*). Na př.: »miluji biče svist a chocholů bílý smích« (Nové zp. 39); (troska) »své věže kostru bezhlavou a dutou se marně snaží hrdě povznésti« (Hor. van 23); (kostra obra opírá nicotu) »o chrámu loď, jež dosud pod střechou« (t. 23); »cynický obchod, bláznivý z ručky do ručky obchod v té atmosféře (židovské) kvete« (1914—18, 32), a pod. často. Ale ani tento způsob není cizí živému jazyku. I v něm se tato inverse vyskytuje, na př. to je našeho tatínka bratr, od zahrady klíček, v pana domácího bytě a pod. Slova toho způsobu, jako je na př. krveprolití, přelíčení, nanebevstoupení a pod., pak ukazují, že byl tento pořádek slov v češtině běžný odedávna. Můžeme tedy předpokládat, že jej Neumann chápe jako zjev přirozený, nikoli jako nouzovou básnickou licenci. Bylo by ostatně velmi zajímavé vědět, užívá-li Neumann tohoto slovosledného typu také v hovoru.

To jsou zhruba hlavní znaky Neumannova básnického stylu, na nichž lze zřetelně pozorovat jeho úsilí o přirozený výraz. Nechci svým výčtem říci, že jsem je postřehl a pochopil všecky, a jejich řadu proto definitivně neuzavírám. Avšak výklad o prostředcích stylistických nelze odděliti od výkladu o jazyce samém, neboť právě jazyk je vnitřní náplní stylistických forem. Zmínil jsem se už zpředu, že řeč Neumannova není stejnorodá. Najdeme v ní slova i obraty vulgární a chlapsky nehorázné, na př.: »větřík volá: Hej, vzhůru, hej holá, vykaď se na to!« (Rudé zp. 9); (po silnici) »hranatý, pouštěje větry a požíraje kilometry ... řítí se automobil« (Nové zp. 16); »v kostele modlíš se (selko) po zvyku, však někdo jsi, kdo s bohem se porovná bez velkých cavyků« (t. 80); (v dubnu) »paprsků vůbec všude je! Všecky vykasané! Lýtka jsou plna naděje, podpatky umazané« (Píseň o jed. věci 37). Jsou tu místa připomínající svou prostotou styl lidových pohádek nebo dětskou naivitu Wolkrových básní, na př.: »Kdybych byl svoboden, vzal bych hůl, všecko svoje do batochu. Ještě jsem neviděl světa půl. Ze svého štěstí jen trochu« (t. 59); »Marie, moře jsou širošírá, plavci jsou krásný stav, leč chudé na všecka moře vozí toliko biograf« (t. 51). Z živé řeči jsou přejatá i deminutiva, jichž Neumann rád užívá, zpravidla ve smyslu pohrdavém, na př. »citečky sladké i bolné« (Rudé zp. 24), »předsudečky« (t. 18) a pod., ale i jinak: »rybníček slunce se dětinsky sminká« (1914—18, 35) a pod. t. 96, atd. Někdy se i tu

ozve hrubší tón nebo slovo z terminologie praktické, tedy na hony vzdálené vlastnímu jazyku básnickému: »Kdybych měl odvahu, shodil bych kabátek panský, panské zvyky, do dlaní plivl bych si a dých' a vyrazil bych z republiky, vsadil bych na práci, sval a krev poslední groš, na velkou kartu: vydal by železný světa řev dolary pro mou krásnou partu« (t. 59); »koráby starostí a hoří křižují denně po tvém moři, je vysíláš i přijímáš. A tenhle provoz samočinný nečeká ani na pokyny, do smrti hojnost zboží máš« (t. 67). Ty dva poslední příklady ukazují zároveň, jak bývají ty různé prvky jazykové u Neumanna pomíchány: shoditi panský kabátek, plivnouti do dlaní, vyraziti z republiky, vsaditi na sval a krev, železný světa řev, krásná parta, koráby starostí a hoří, samočinný provoz, tedy čistě básnické obraty hned vedle výrazů všedních, lidových, vulgárních i odborných. Příkladem střízlivé občanské všednosti podané básnickou metodou může být báseň Hostem v Praze (1914—18, 27), jejíž valná část obsahuje prostý popis ranní toalety.

Ta nesourodost je zvětšována nadto ještě tím, že se Neumann nevyhýbá ani výrazům čistě knižním. Takové je slovo *míjeti* ve významu ‚jíti, jeti kolem', kterého Neumann velmi často užívá a které je ovšem živé řeči cizí, na př.: »míjejí mimo nás miliony« (Nové zp. 18), »když vlaky míjí« (místo *míjejí*, t. 17), »všechno, co míjí po jejím hřbetě« (t. silnice, t. 15) atd. Jenom knižní anebo docela jen papírová jsou také na př. slova *kýžený* (1914—18, 117 aj.), *plam* (Hor. van 23), *lomikam* (t.), já *mnil* (Pís. o jed. věci 12), *vezdy* (1914—18, 33) atd. Stejně vzdálena živé mluvy je předložka *kol* (m. kolem, okolo) a spojka *leč* (m. ale, avšak); obou těch slov užívá Neumann napořád, často docela mechanicky. Podobného rázu jsou i některé jiné útvary a vazby, na př.: ‚stačí *svrci* habsburské plémě' (Rudé zp. 11); »leč srdcí dvé *můž* zníti jako jeden zvon« (t. 23); (vy statisíce dělníků) »jež stále *držány* jste v tmách« (t. 19); »z lože vstávaje, nemohu prodrati se k věcem, jež *ryzy* z ranního slunce se těší« (1914—18, 13); »kolkolem hory, *dobrou* stará silnice« (= dobrá je, t. 15); »jako *by nám bylo tvořiti* špalír« (jako bychom měli, t. 15) atd. K tomu přistupují konečně i zřejmé strojenosti a nesprávnosti, na př.: »synovsky přilnul jsem k této venkovské půdě, *ana* mě naučila zákony země ctíti, v klín svůj mě kladouc« (1914—18, 9); »do žhavých posměšných očí mu (komusi) hledím, *an* syčí: Počíná poslední jízda« (t. 34); »*náhle* vím však, že jsme se dávno neviděli« (t. 30; mohu říci, že jsem *náhle uhodil* nebo *náhle vystřelil*, t. j. prudce, neočekávaně, ale nikoliv, že *sedím náhle, spím, náhle*, tedy také nelze říci *vím náhle*, nýbrž *najednou, naráz*);

(Růženka) »na místo Revoluce napsala Sněženka« (Pís. o jed. věci 21, spr. *místo;* je v tom rozdíl, řekne-li se *sednout si na místo něčí* nebo *sednout si místo někoho);* »jím (životem) prostupujeme (dráty), *mu* sloužíme dokonale« (Nové zp. 11., m. *jemu*); *»světa vezmeš a dobudeš* jen smělostí dobrodruha« (Pís. o jed. věci 59, nemožné zeugma dvou sloves s různou vazbou); (srdce) »jež nikdy *nic* neželelo« (Pís. o jed. věci 55; *želeti něčeho,* tedy *neželeti ničeho*); »chci-li ji (nevěstu) pevně chytiti, plaše *však* unikne mi« (t. 38); »vštípit ti, že na svobodu nikdo čekati nesmí, nýbrž *si ji bráti«* (t. 47; nejasná elipsa, neboť nelze rozhodnouti, znamená-li, že si *smí* svobodu bráti, či že *musí* ji bráti); (má touha krouží) »kol osy z pravdy nebo ze snu, po které vzletím nebo klesnu *a naposled«* (t. 49, snad m. *a to naposled*). U básníka tak čistého, jako je Neumann, vadí i takové nesprávnosti, jako na př. *tož* (zbytečný provincialismus m. tedy, proto), *či* m. nebo (*či* je správné jen v otázkách, na př. být či nebýt?), *vyloditi* (nepěkný germanismus), děvčice brunátné *o strmých ňadrech* (můžeme říci *stůl o čtyřech nohách,* tedy ve spojení s určitou číslovkou, avšak nikoli na př. *stůl o uražené noze, dům o rozbitých oknech* a pod.), *křížem a krážem* (m. křížem krážem; smysl takovýchto ustálených rčení je právě v tom asyndetickém spojení, křížem a krážem je stejně chybné, jako kdybychom řekli horem a pádem, láry a fáry m. *horempádem, láry fáry* a pod.); *mezi a nad nimi* (m. mezi nimi a nad nimi) atd. — jsou to vesměs věci vybrané z prvních stránek Nových zpěvů. Stejně vadí ovšem i některá nedopatření v mluvnických tvarech, i když už nehledíme vůbec k stránce pravopisné, na př.: div jsem *nezešílil (*Hor. van 11, m. nezešílel, způsobeno rýmem s *mýlil*), *vezmuvše* (1914—18, 120, m. vzavše), *na retech* (t. 128 a často tak, m. na rtech), (lidské bestie) těla *zabíjí* (Rudé zp. 28, m. zabíjejí), vlaky *míjí* (Nové zp. 17, m. míjejí), růže *voní* (Pís. o jed. věci 12, m. vonějí), *lhostejny* ke všemu (Nové zp. 11, 17 a j., m. lhostejné; neříkáme lhostejen, tedy také ne lhostejna, lhostejny a pod.), touha *marna* byla (Pís. o jed. věci 61, m. marná), sednice *chladna* (1914—18, 20, m. chladná) a pod.

Jen málo se najde slov zcela nezvyklých nebo Neumannem ad hoc utvořených, na př. kůže *zhedvábnělá* (1914—18, 92), oči *vystíněné* jako propast (t. 118), tyto chvíle *vpolíbené* jemně (t. 93), *nazrálá* pšenice (t. 94), *zdůvěrnělý* obraz (t. 59), *osmědnuvší* tělo (t. 92) a j.

Ty strojenosti a nesprávnosti jsou tedy kazy, které nelze dobře omluviti, neboť se jim mohl básník vyhnout. Omluvou je jim leda to, že jich je celkem málo a že se tedy snadno ztrácejí v ji-

nak čistém slohu Neumannově. Jejich rušivý účinek se pociťuje jenom zřídka. Nyní zbývá ještě doplniti několika slovy výklad o větné konstrukci Neumannově. Charakteristické skupiny slovní, o nichž byla řeč výše, se řadí u Neumanna zpravidla v dlouhé a složité útvary větné, v celé básnické periody. Příkladem takové uměle sestrojené věty může být první strofa básně Noc v Kiškundorožně z knihy »1914—18«, jejíchž čtrnáct řádků je jedinou větou. Občas uklouzne básníkovi věta s konstrukcí jen povrchní a jednotvárnou, na př.: »*Kdes* na kopci, *jejž* nová tráva kryje, ... gotická troska, zkřehlá melodie *kdys* vroucích modliteb a zbožných snů, své věže kostru bezhlavou a dutou se marně snaží hrdě povznésti nad zeleň, *která* záplavou svou vzdutou ji hrozí navždy pohřbít, oplésti svým větvovím, *jež* zkvétá, lodyhami, *jež* k ní se upínají hlodavé« (Hor. van 23). Často vznikají takové dlouhé větné celky spojováním paralelních vět, tedy zas jakousi formou výčtu, na př.: »Mně nesobeckou jen louže ta trýzní, smutkem a bědou, že všecko velké tu zbaběle vyzní, zhyzdí se všecko krásné, že neprodajné tu zbožím na krámku, mlhou vše čisté a jasné, že vznešenost kurví se s krutou nízkostí, vrabeček za orla platí, že cíl a smysl zaprodali vyšší, a vše, co tu živoří, co se tu děje, jen vojna je žabomyší« (Rudé zp. 13). Druhem výčtu jsou i větné celky složené ze samých samostatných vět spojených paratakticky, na př.: »to nejkrásnější, nejhroznější se děje: trubač — zde — přede mnou zdvíhá trubku k ústům, nadýmá tváře, trhá vše kolem sebe, rozdrcuje nás, trárata, trárata, rata, rata, trá — zavírám oči, bolí to, ale sladce, mávám, volám, ale nevím, kde jsem — s očima zavřenýma dívám se jeho směrem (t. vlaku), myslím, že už je ticho, ale jede, jede nesmírně daleko v jakýsi rudý jícen, žíhaný žhavými koulemi, vidím černou siluetu s černými praporky, kytice na prsou lokomotivy je už spálena asi, jede, vrhá se stále hlouběji do ohně, a ten zavřel za ním teď žhavé své dveře« (Třicet zp. 15). Tedy složitá parataxe a hypotaxe, to je nejčastější větný útvar u Neumanna. Je z toho vidět, jak jeho představování a myšlení je plynulé a souvislé. Jednoduchých vět je proti těm dlouhým útvarům dost málo.

Úhrn toho všeho, co jsem řekl o slohu Neumannově, je, že vystačuje s prostředky tradičními. Ze všech těch znaků není ani jediný, aby nebylo lze jej doložiti také z jiného básníka. Osobitosti dosahuje Neumann jen tím, že jich užívá svým charakteristickým způsobem. Přirozenost jeho jazyka a slohu záleží v rozumném úsilí o přesnost a konkretnost výrazu, které jen výjimkou bývá potlačeno zřeteli jinými, na př. metrickými. Proto

se mu také podařilo spojiti různorodé elementy jazykové v pevný celek.

Bylo by velmi zajímavé vylíčit dokumentárně vývoj Neumannova způsobu vyjadřovacího od prvních knih až k té periodě, kterou jsem se pokusil popsat »Horkým vanem« (1910—1914) počínajíc, a ukázat, jak Neumann z té starší tradice vyrůstá. Sám jsem nemohl postupovati diachronicky, protože bych nevměstnal všechnu látku do prostého článku, když přece je třeba mnoho citovat. Ale pro kontrolu svých výsledků jsem pročetl i starší knihy Neumannovy a shledal jsem, že u Neumanna jde ruku v ruce vývoj výrazu s vývojem myšlenkovým. »Kniha lesů, vod a strání« (1907—1913) je rozhraním důležitým nejen pro básnické pojetí Neumannovo vůbec, nýbrž i pro jeho vyjadřovací způsob. V ní jsou už z valné části obsaženy všechny charakteristické znaky, jež shledáváme v knihách posledních. Je podivu hodné, že v předmluvě k prvnímu vydání této knihy vytkl K. Čapek, tehdy čtyřiadvacetiletý, zcela správně a takřka prorocky její místo v budoucí historii básnického jazyka českého. Z knih ještě starších se silněji jeví počátky toho Neumannova vývoje jenom v »Hrsti květů z různých saison« (1903—1906), v ostatních jen sporadicky. Nejdříve uzrával výraz Neumannův v epigramech a ve skladbách pojatých ironicky. A zase naopak je charakteristické, že kniha »Bohyně, světice, ženy« (1915, ale některé básně jsou starší) má těch neumannovských znaků velmi málo. Správně ji tedy staví A. Novák v svých Stručných dějinách vedle cesty, jíž se bral Neumannův vývoj. Podrobný výklad o této historii Neumannova výrazového umění by byl zajímavým a důležitým příspěvkem k historii jednoho z hlavních období české řeči básnické vůbec.

ARNOŠT KRAUS:

MILOSTPANÍ.

(Viz NŘ. XIV, 1930, 123 n.)

»*Genade sagen* heisst Dank sagen, aber *genade* heisst nicht Dank«, tímto paradoxem zahájil dne 5. února 1883 Karl Müllenhoff výklad verše 63, 4 Nibelungů a připojil úvahu, celkem podobnou té, kterou lze čísti v Mittelhochdeutsches Wörterbuch, sv. II, 1, str. 337 sl. Slovo *genade,* původně souznačné s výrazy pro odpočinek, uspokojení, znamená pak náklonnost, blahosklonnost, přejnost, milost jak boží k lidem, tak lidí k spolulidem, pří-

větivost, zejména žen a osob vznešených, tedy asi tolik jako stč. *milost,* neboli podle opisu Zubatého v článku »Milostpán« v Naší řeči XIV, 1930, 123 totéž co láska, laskavost, přízeň, něco, čeho se dovolával ten, kdo o něco prosil, čemu děkoval ten, komu se něčeho dostalo. Tak zdvořilé nebo povinné oslovení osoby vyšší zahajovalo se výpustkovou větou: (prokazujete mi) milost, pane; (dejte mi) milost, paní, ať už šlo o omluvu, prosbu, odmítnutí či díky.

Kdykoli tedy v době dvorské rytíř nebo panoše oslovil vznešeného pána nebo dámu, vždy zahájil svou řeč slovem *milost, paní* nebo *pane*; ale kterak se mohl význam tohoto oslovení tak zúžit, že *říci milost* znamenalo »děkovati«?

To činí společenský mrav; ve společnosti se naskytne častěji příležitost k díkům než k prosbě. Považme jen, že slova *prosím* užíváme nejčastěji, když o službu nežádáme, nýbrž když ji prokazujeme, na př. když podáme židli, mísu, slánku, oheň. V dánštině se výrazu *vărsgo* (vär saa god, buďte tak dobrý) užívá výhradně tehdy, když se něco podává, takže by bylo málo zdvořilé, slovem tím za něco skutečně žádat, v tom případě je třeba silněji zapřisahat.

Jestli tedy společenský člověk na rozhraní dvanáctého a třináctého století o tolik častěji děkoval, než prosil nebo za jiným účelem oslovoval, svědčí to o skutečném dobrém mravu v krátké té době ušlechtilých způsobů při velkých i malých německých dvorech.

Nehledíme-li k tomuto zúžení významu, nýbrž jen k obecnému způsobu oslovení dámy nebo vznešeného pána, vidíme, jak se před našima očima tvoří spřežka *genade herre, genade vrowe,* kterou v uvedeném článku tak pěkně rozpoznal Zubatý v českém rčení *milost pán.* Vykládá-li ji jako zkráceninu plnějšího a ovšem nedoloženého výrazu *jeho milost pán,* je to omyl zaviněný tím, že hledal výklad na půdě české, kdežto ten tvar vznikl překladem. Při dvoru posledních Přemyslovců se naučili patrně čeští dvořané od německých minnesingrů a ostatní četné družiny německé oslovovat tím způsobem pána a paní, ať už děkovali či prosili.

Slovo *genade* skutečně splynulo se slovy *frouwe, herre* tak dokonale, že obě složky tvořily jediný výraz, který v podobě *gnadherre, gnadfrau* čteme ve spisech až i století sedmnáctého. Slovy »Seyt mir wilkumb, gnadfraw, in ewer margraftumb« je vítána Griselda v dramatu Hanse Sachse a jedno přísloví 16. století znělo, že je lépe vzít si gnadfraw než udělat ji, t. j. lépe si vzít šlechtičnu než povýšit nešlechtičnu sňatkem. Patrně se těm spřežkám potom už nerozumělo, a tak byly nahrazeny gramaticky sice nezávad-

ným, ale nesmyslným výrazem *gnädige Frau, gnädiger Herr,* který pak ovšem zase přešel do češtiny.

Na této čáře vývojové však asi neleží tituly *Vaše milosti, Euer Gnaden, Euer Liebden,* které překládají latinský výraz *clementia vestra.*

Napsal jsem tento doplněk hned, když krásný článek, kterým Zubatý obhájil tvar *milostpaní* proti *milostivé paní,* vyšel v Naší řeči, ale ztratil se redaktorovi příliš zaměstnanému, a teď, když jej házím jako hroudu za ním do hrobu, nabyl pro mne osobního tepla, a to mě snad omluví, připojím-li osobní vzpomínku, proč mě titulatura »milostpaní« odedávna zajímá. Byl jsem jejím mučedníkem. Jako sextán jsem měl nastoupit v kondici a obětoval jsem dokonce část prázdnin, abych byl včas v Praze. Když pak matka mého svěřence navštívila rodinu, u níž jsem bydlil, otázal jsem se: »Prosím, paní Křepelková, kdy mám nastoupit?« Jak by se také šestnáctiletý jinoch byl mohl snížit k otrocké titulatuře?! Z domova jsem jí neznal, slyšel jsem jednou, jak matka opravila příliš zdvořilou novou děvečku: »V Č. jsou paničky, my jsme pajmámy.« Byl jsem pak zasypán trpkými výčitkami svých »odpovědných dozorců« a v kondici jsem nenastoupil vůbec.

Z DOPISŮ J. ZUBATÉHO.

Prof. V. Tille nám laskavě poskytl jeden z dopisů † prof. J. Zubatého, obsahující zajímavé výklady etymologické. Dopis ten svou srdečnou formou i svým obsahem jistě zaujme naše čtenáře, a proto jej na památku nezapomenutelného zakladatele Naší řeči velmi rádi otiskujeme.

Milý pane kolego!

1. *Luk* (pův. lǫkъ, aneb starším způsobem psaní ląkъ) nesmíte házeti do jednoho koše se slovesem *lučiti;* obé jsou slova hláskově i původním významem sobě docela cizí. Luk, lǫkъ je něco ohnutého, Bogen, proto na př. také oblouk u sedla i ohnuté dřevo na voze pod plachtou; příbuzné je slovo loukoť. *Lučiti* (pův. lučiti s *u*) podle příbuzných slov jiných jazyků (Berneker, Slav. etymol. Wörterbuch 1, 742/3) znamenalo původně »mířiti, trefovati«.

Louka, pův. lǫka (Berneker 1, 739) patří k témuž kořeni co *luk* lǫkъ) a znamená původně tedy zase něco prohnutého. U Bernekra máte z jiných jazyků slovanských významy jako Krümmung (ukrajin., bulh.) atp. Bulh. lъka znamená pův. Krümmung, Win-

dung, a potom Wiesenland, Weide in der Flussniederung, buschige Niederung. Odtud musíte hledati původní význam naší louky: ne veliká luční rovina se zařízením k občasnému zavodňování, s vyšlapanými pěšinkami pro špacíry atd., nýbrž vlhké údolí mezi (lesnatými) kopci, zarostlé travou proto, že na takovém vlhkém a stinném dně se stromům ani nedaří. V dobách, kdy takováto jména vznikala, nebylo luk v našem smysle; podařilo-li se sekyrou a ohněm ze zalesněné roviny získati kus volného místa v rovině, byli rádi, když z toho mohli udělati pole; na trávu chodili a na pastvu honili kdekoli, zejména kde byla tráva nejbujnější, do takových údolí.

2. *Lemuzi* je těžké slovo. Koncovka, která ani nevypadá po slovansku, ač zase není snadno se domýšleti, že by to bylo jméno neslovanské (není nemožno, že se ve jméně slovanských Lemuzů zachovalo jméno kdovíjakého pronároda, který tam dříve bydlíval). Při takovýchhle otázkách omšelý filolog vždycky cítí, že se točí v kruhu. Etymologie nezná, nezná významu, etymologie má objasniti význam a ten význam má zase potvrzovati a ospravedlňovati etymologii. K tomu je to jméno, o kterém ani nedovedeme říci, jak vlastně znělo; dobrý Kosmas psával ta barbarská jména někdy všelijak. *Lemešь* (Berneker 1, 700/1) ovšem asi patří k *lomiti* atd. a mohlo by býti i příbuzno s těmi Lemuzy; ale drobí se ta jistota člověku v rukou, jak na to na všecko sáhne, a neradil bych mnoho na tom stavěti. Domněnku, s Pánem Bohem, ale víc nic.

U toho Miklosichova *lomъ* »locus paludosus« nezapomínejte, že má M. jediný doklad a přidává moudře »ni fallimur«. Ta bažinatost tam ani nemusí býti správná a sotva, bylo-li tam bahno, je bažinatost podstatnou významovou částí. Lom je spíše něco jako rokle, propast, příkrá skalní stěna atd. (význam dnešní v češtině není původní, ale znám jej již z českého překladu Kutnohorských práv král. horničích v Jirečkově Codex jur. boh. I, 2, 3, 13, kde to znamená asi dnešní Tagbau; Gebauer má také doklad z urbářů). Karel IV. v autobiografii (Fontes 3, 383 b) vypravuje, jak s družinou bloudil v alpských lesích. »Tehdy my pěši s některými pěšími po lomiech a po výmolěch horských a po cestách dávno zkažených hledáchme cesty«, orig. per abrupta moncium et viarum dudum destructarum, v druhém překladě »přes příkré hory«.

3. Jména na pův. *-janinъ*, mn. č. *-jane*, jsou typické tvoření jmen obyvatelů od místních jmen obecných neb vlastních. Tak č. Břežané, Polané, Dolané atd. (odtud Břežany atd.) od břeh, pole, důl, anebo Praženín, Pražané, od Prahy. Proto Lučěnín, Lu-

čané (bylo-li *u* krátké, což snad ani jistě nevíme, pochopíme je vedle *lúka* jako zkracování v starých častých odvozeninách od kmenů s dlouhou kmenovou samohláskou) patrně také je odvozenina od pojmenování místního, tedy spíše od louky než od luku atd.

S čímž Vám mnoho štěstí na cesty per abrupta etymologiarum

přeje Vám oddaný

Zubatý.

Břežané - Břežany bývaly také, kde rostly břízy, jako Olšané - Olšany, Topolané - Topolany a pod.; tu byste měl to zkrácení, jako asi v Lučěnín, Lučané.

EDUARD BASS:

PROPLÁCETI, PROPLATITI SMĚNKU.

(Viz NŘ. XIV, 1930, 23.)

V 1. č. minulého ročníku NŘ. jsem četl poznámku o novém rčení *propláceti, proplatiti směnku.* Když jsem to rčení po prvé slyšel, také mě z toho bolelo v uších a všude jsem se tomu termínu vzpíral. Ale užívá se ho tak hojně, že jsem mu zvykl, a pozoruje jeho oblibu začal jsem jej i zkoumat. A došel jsem k tomu, že není bez důvodu. V prvém pravém významu neznačí *vy*placení (výkup) směnky, ani její prosté *za*placení. »Proplácení« se zrodilo v bankách a peněžních ústavech, kde se nikdy placení neděje prostým vyklopením peněz. Chcete-li v bance platit nebo, ještě spíše, dáváte-li bankou za sebe »proplatiti« směnku, je to složitý úřední pochod spojený s četnými odpisy, zkoumáním podpisů, zkoumáním kont, zapisováním do účetnických i pokladních knih atd. Váš prostý poukaz *pro*bíhá tedy dlouhou cestu, *pro*chází rozmanitými odděleními, *pro*běhne mnoha rukama. A celá tato vnitřní úřední cesta, při níž třeba dvacet minut i déle čekáte v hale, než vás u okénka, u kterého jste svou věc neodevzdal, zavolají, — celý tento složitý akt se jmenuje *pro*plácení. Ale v naší době neděje se to jen v bankách. Přinese-li věřitel řediteli nějaké větší továrny, akciové společnosti, obchodní firmy směnku o s o b n í, sáhne ředitel do kapsy a *vy*platí ji. Přinese-li mu však směnku jeho firmy, musí tato směnka a poukaz k výplatě také proběhnouti několika účetnickými, kontrolními odděleními až k pokladně; v tom případě se tedy směnka také proplácí. Z toho vysvítá, že se neproplácí jen směnka, nýbrž i šek i obyčejný účet,

je-li manipulace s ním složitá; naopak se směnka i šek i účet jen *za*platí, jestliže stačí je podati k pokladně a ta hned ze své moci je, jak zní obchodní rčení, honoruje.

Zdá se mi tedy, že si tady řeč vytvořila termín pro jistou potřebu zcela užitečný; ovšem zlo je v tom, že jako při mnoha podobných věcech se z toho stává pošetilé papouškování, které užívá tohoto slova nevhodně (kde jde jen o placení) a dělá z něho hloupou módu.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Poupata. Čítanka malých. Sestavil *Jos. Kožíšek*. Státní nakladatelství v Praze. 1927.

V 2. čísle letošního roč. NŘ. byla posouzena jazyková stránka článečku otištěného v pedag. časopise Komenský; autor oné metodické hry uvažoval o způsobech, jak zlepšiti ve školách vyučování pravopisu, a zatím se sám v své studii dopustil chyb mnohem větších. Kritik zcela právem žádá, aby především učitelé mluvili jazykem čistým a aby už obecná škola dávala dětem základy správné mluvy. Učitelé češtiny, zejména na měšťanských a středních školách, vědí, že to není úkol snadný. Kazíť jejich práci nejen domov, okolí a četba, ale ruší ji leckdy i úředně schválené učebnice. Zdálo by se, že to není možné, a přece stačí jen krátký pohled na jazykovou stránku školních knih schválených ministerstvem školství a nár. osvěty, abychom poznali, že správnosti mluvy nebylo vždycky dbáno svědomitě.

Prohlédl jsem Poupata, moderní slabikář naší drobotiny, a podivil jsem se, že ani tato knížka, první, kterou béře dítě do ruky, není bez rušivých chyb. Její autor Jos. Kožíšek, známý spisovatel dětských veršů, měl by, domnívám se, býti zárukou, že z jeho pera vyplynou věty dokonalé. Uvážil jsem všecky potíže, které má skladatel knížky pro elementární třídu, a přece jsem si poznamenal nemálo chyb, které by v takové knížce býti neměly.

Nesprávná vazba je ve větě: Takovou (čepici) si Jarda už dávno přál (m. takové, str. 70). V sklonění podstatných jmen jsou vady: bude půl leta (m. léta, str. 28), trkne rožkama (m. růžky, str. 118). V sklonění zájmen: to je něco pro mě (m. pro mne, 64), aby mně dal pareček (m. mi, 67), jak se na mě smála (m. na mne, 72), mě roztrhej (m. mne 80), babka mne chtěla opařit (m. mě, 124), rád si na mě vzpomene (m. na mne, 71). V slo-

vesných tvarech jsou tyto chyby: koťátka se zaběhla (m. zaběhla, 65), klepnul (m. klepl, 74), kolo se žáby ani nedoteklo (m. nedotklo, 89), neotevírejte (m. neotvírejte, 118), komora se otevírá(m. otvírá, 31). Příslovce a spojky jsou někde psány zvlášť místo dohromady: tuhle to jen leze (m. tuhleto, 75), za to žab je tu hejno (m. zato, 105), v tom vylezl (m. vtom, 112), v tom zasyčela v kamnech (m. vtom, 124). Několik výtek musíme činit interpunkci: nemáš noh ani křídel a jsi živa (59), víš, — ta včela — také byla malá a přece mě píchla (75), mamince se líbila a proto jí koupila kus (78), taková malíčká a přece vyhrála (84), celá chalupa vyhoří a přece se nezboří (106), uslyšel, jak Peťa volá a pustil se (121). Proti dělení slabik bych měl námitku: ko-zlátku (118). Nevhodné slovo jest: volek se *kouká* (22), Lap se jen *kouká* (23), opička se *kouká* (47). Někde jsou předložky vokalisovány chybně: ke svačině (52), ze hlíny (60), ke staré (59), ke švadleně (78).

Tyto chyby jsou na 125 stránkách velikého tisku a při množství obrázků — omylů poměrně dosti.

Od první třídy obecné mají tedy děti v rukou knihy, které nejsou po stránce jazykové správnosti bezvadné. Co je potom učiteli platno sebe větší úsilí, nepodporují-li ho učebnice a hemží-li se už od Poupat chybami, proti kterým v hodinách mluvnice bojuje? Také jeden kamínek (a často slušný kámen), jenž stojí v cestě řádnému výsledku jazykového vyučování.

Domnívám se, že všichni, kteří mají zájem o řádné jazykové vyučování a o správnosti naší mluvy, musí kategoricky žádati, aby školní knihy byly psány jazykem bezvadným. Vždyť to není požadavek nemožný. Zahájí-li ministerstvo školství a nár. osvěty schvalovací řízení o některé učebnici, ať ji posoudí dvojí odborníci: jedni ať ji prohlédnou po stránce odborné a druzí ať podají zprávu o jejím jazyku. Bude-li se dbáti náležitě i tohoto druhého požadavku, budou školní knihy učiteli podporou a žákům vzorem. *Fr. Mrkvička.*

Fr. Trávníček: *Jazyk a národ.* Praha 1930, nákl. Jednoty českoslov. matematiků a fysiků. 80 stran, za 15 Kč.

Populárních knih, které vykládají o minulosti našeho národa podle materiálu jazykového, nemáme nikterak nazbyt. Uvedená kniha prof. Trávníčka, nedávno vyšlá, přijde tedy vhod všem, kdo se chtějí, sami nejsouce odborníky, poučiti o tom, čím přispívá jazykozpyt k poznání původu a nejstarších dějin našeho národa. Podáváme proto podrobnější zprávu o tom, co obsahuje.

V úvodě bere spisovatel na sebe nevděčnou úlohu vyložit význam jazykozpytu. Veliká většina lidí jej pokládá za pouhé slovíčkářství a myslí dokonce, že jediným jeho úkolem je kárat chyby a udržovat čistotu řeči. V očích »praktiků« pak je to věda zhola neužitečná, nevyrábí technických hodnot ani nepřispívá k jich vynalezení. Trávníček tu ukazuje, že jazykozpyt (podobně jako ostatní vědy zvané humanistické) vyplynul z věčné ušlechtilé touhy lidstva, poznati co nejvíce z minulosti i přítomnosti. A tomuto vysokému cíli slouží vedle historie, archeologie atd., ba někdy je jediným pramenem poznání. Zvláště pro poznání doby předhistorické má jazykozpyt nemalý význam. Tam nás nechávají historické prameny docela na holičkách, a archeologie nám nemůže říci nic o tom, jakým jazykem mluvili nositelé předhistorických kultur. Památky z hrobů a jiných nalezišť sice ukazují, na jakém stupni kultury stáli jejich majitelé, odkud přicházeli, jaké byly jejich tělesné vlastnosti, ale pro otázku, který to byl národ, zůstávají svědky na věky němými. Tu jazykozpyt vykonal mnoho platných služeb. Srovnávání jednotlivých jazyků stanovilo jejich příbuzenský poměr, to jest společný původ, a tím i podstatnou část jejich dějin. Pojem jednoty praslovanské, dále pojem společenství baltoslovanského a konečně (vlastně zatím nejdále do minulosti) pojem prajazyka indoevropského, to jsou výtěžky studia pouze jazykozpytného.

V první kapitole (Jazyk a národ indoevropský) se Trávníček obírá touto nejstarší dobou, ke které se dosud dospělo. Zvláštní pozornost věnuje indoevropské kultuře, pokud přispěl k jejímu poznání právě jazykozpyt. Z toho, že jisté názvy jsou společné všem nebo aspoň několika jazykům indoevropským, se dovídáme, na jakém stupni bylo rolnictví starých Indoevropanů, čím se živili a čím oblékali, jaká byla jejich dovednost řemeslná, jaké bylo jejich obydlí, jaké zřízení společenské, ba i o jejich náboženství se takto leccos dovíme. Kultura indoevropského pranároda byla tedy i kulturou našich předků, a to v době, která se klade asi do třetího tisíciletí před Kristem.

Po rozpadnutí indoevropské jednoty, jež nastalo rozchodem jednotlivých větví do různých končin, nastalo v předhistorii našeho jazyka období řečené baltoslovanské, v němž žili, sloučeni jsouce jedním jazykem, předkové dnešních Slovanů a Baltů (t. j. Litevců, Lotyšů a vymřelých Prusů; srov. o nich str. 83—86 letošního ročníku NŘ.). O tomto období (a pak o praslovanském) jedná kap. II. Společenství s baltskými národy je nepochybné. Svědčí o tom hlavně velmi četné shody slovníkové, do značné míry i shody hláskoslovné a jiné. Není však dosud shody o tom,

jaký byl stupeň a způsob toho společenství, byla-li to úplná jednota či jenom těsné sousedění (a vzájemné vlivy), nicméně je jisté, že baltské jazyky jsou slovanským ze všech nejbližší. Toto soužití trvalo jistě několik století, možná že celé tisíciletí.

Třetím stupněm vývoje je doba praslovanské jednoty. A tu zase jazykozpyt nám ukazuje, jak asi zněly praslovanské tvary slov a jaká byla praslovanská kultura hmotná i sociální. Ukazuje se, že byla sice dosti primitivní, barbarská, ale přece jen dosti vysoká proti kultuře národů loveckých a kočovných. Zásoba společných slov je již značná, nová slova vznikají v této době z domácích prvků domácími prostředky a ukazují tak, které nové předměty a představy přibývaly a potřebovaly těch jmen, jak se kultura zdokonalovala. Ale zároveň se objevují už v této době slova cizí, převzatá ponejvíce od Germánů. Na př. slovo *stodola,* převzaté od Germánů, je zároveň svědectvím, že Praslované poznali stodoly teprve od nich, že předtím tedy ukládali seno a slámu jenom do stohů.

Když pak náš národ počal žít samostatným životem (kap. III.), stýkal se sem tam znova s Germány, rozptýlenými zbytky dřívějšího germánského obyvatelstva našich krajin, jak nás poučují opět některá slova. Ale hlavní služby prokazuje badání jazykové pro doby pozdější, kdy přichází křesťanství (kap. IV.). Poučuje o tom, kterým slovanským jazykem kázali na Moravě svatí bratří Cyril a Metoděj a zdali jim mohli naši předkové rozuměti. Zjišťuje dále, že se naši předkové účastnili i při tvoření církevní slovanštiny, prvního spisovného jazyka u Slovanů. Křesťanství k nám však přicházelo nejen od východu, ale už dříve z Německa. To se obráží i v jazykové podobě církevní terminologie. Na př. slova *almužna, kalich* ukazují, že k nám přišla z latiny sice, ale prostřednictvím německým, a dávají takto tušiti, jak silný byl vliv německých věrozvěstů. Jazykozpyt však ukázal ještě důležitý třetí pramen naší křesťanské terminologie, pramen čistě románský (na př. u slov *papež, žid, žák),* který vycházel snad (jak míní K. Titz) z akvilejského patriarchátu. Veliká část církevních termínů je arci domácího původu, ale etymologie slov shledává, že původní jejich význam byl odchylný, že si tedy jazyk vybral a upravil k nové potřebě slova stará, nenáboženská. Tak slovo *hřích* značilo původně jenom ‚opominutí, zanedbání', ale církev mu dala platnost termínu. Od nás se křesťanství dostalo k Polákům, jejich církevní (a kromě nich i mnohá jiná) slova jsou převzata od Čechů, jak ukazuje jejich hláskový ráz docela zřetelně.

V dobách pozdějších se český kulturní vliv jevil i jinde (kap. V.). Několik husitských vojenských názvů přešlo od nás, jak ukázal

nedávno Titz, do Německa, do Francie, do Italie, do Španělska a do Rumunska. Na př. ve francouzském slově *pistole* vězí naše *píšťala*, v německém *haubitze* naše *houfnice*.

Největší pozornost však Trávníček věnuje nářečním rozdílům v našem jazyku a československé otázce (kap. VI.). Dialektická pestrost na území od Domažlic až po východní hranice slovenštiny je jistě značná. Jak vznikla tato rozmanitost? O tom jsou rozličné domněnky. Tak se tvrdí na př., že kmeny, z nichž byl český národ složen, byly po stránce jazykové nejednotné, že byly mezi nimi rozdíly někdy dost veliké, že ani pozdější stmelovací vývoj nedovedl dospěti k dokonalé jednotě, že tedy nynější nářeční rozdíly jsou jakýmsi odleskem dávných rozdílů kmenových. Naproti tomu zastává Trávníček mínění docela opačné. Podle něho byl pračeský jazyk jednotný a nářeční rozdíly vznikaly teprve časem. Původní hláskový stav se počal měnit, ale třeba jen v jedné části území. Na př. *u, ú* po měkkých souhláskách se v západní části přehlasovalo v *i, í*, na východě zůstalo. Tím se vytvořily jisté hranice mezi západem a východem našeho jazykového území. Ty se setkávaly nebo i protínaly s jinými čarami toho druhu, a tak vznikaly dnešní hranice jazykových jevů. Stalo se to většinou v době historické. O původní jednotnosti svědčí staročeské památky. Slova a tvary, které dnes jsou jenom ve východní části (na př. jen v slovenštině), vyskytují se někdy i v staročeských památkách, které psali lidé rodilí z Čech (Trávníček uvádí hojné příklady toho druhu). Tyto úvahy vedou Trávníčka k thematu, jímž se zabýval již několikrát. Je to otázka, jaké je postavení slovenštiny k češtině, jinými slovy, jaké je postavení slovenštiny v rodině slovanských jazyků. Vyskytly se hlasy (Czambel, Conev), že slovenština je jazyk od původu jihoslovanský.

Ale teorie o jihoslovanském původu byla vyvrácena s několika stran. Trávníček rozbírá důvody pro tuto domněnku a ukazuje znovu se vší rozhodností, že předhistorický základ slovenštiny byl identický se základem češtiny. Charakteristické znaky, jimiž se nynější slovenština liší od češtiny, pocházejí podle něho z doby dosti pozdní, a kromě toho nejsou ani v slovenštině isolovány, mají sem tam obdoby i v češtině (na př. tvar *vichar* je i v chodském nářečí). Dále je důležité i to, že se »při nejstarších změnách nerýsuje slovenské území jako zvláštní jazyková oblast«, hranice jednotlivých jevů staršího data nejdou pospolu, nýbrž běží různo, ukazujíce tak, že Slovensko je jen částí jazykového dějiště českého, nikoli samostatným celkem.

Z těchto úvah jazykových vyplývají důležitá poučení o národní jednotě československé. Jsou doklady, že i v staré době žilo zře-

telné vědomí národní jednoty, jména *Čech, český* označovala i obyvatele Slovenska a jejich jazyk, a naopak *Slovák, slovenský* se vztahovalo i na Slovany české. Trávníček zde vykládá podrobně o původu a významu těchto jmen, jakož i o novějších útvarech *Čechoslovák, československý.* Závěrečný oddíl pak mluví o životních otázkách, vížících se k spisovné slovenštině, o tom, je-li pro Slováky nutností, má-li se odluka provésti důsledně či je-li možno se vrátit k jednotě, a upozorňuje, jaká nebezpečí hrozí, nechá-li se vše »volnému, přirozenému vývoji« (jak se říkává).

Trávníčkův populární spis poučuje o uvedených thematech velmi přístupně a zajímavě. Druží se vhodně ke knize (rovněž populární) »O českém jazyce« (1924), jež si všímala nejvíce popisu jednotlivých nářečí československých. Čtenáři »Naší řeči« jej uvítají jistě s povděkem.

V. Machek.

PAMĚTNÍ DESKA PROF. J. ZUBATÉMU.

Ve schůzi místního výboru v Praze XII. dne 28. dubna 1931 (srov. Věstník hlav. města Prahy, roč. 38, č. 19) podal člen m. výboru dr. Jos. Spálený tento návrh:

»Nedávno zemřel na Král. Vinohradech v domě Občanské záložny na Mírovém náměstí č. 14 dlouholetý občan zdejší, učenec světového jména, president Akademie věd a umění, univ. prof. dr. Jos. Zubatý. Bylo by aktem dobrého občanského mravu, aby bydliště a památka muže takového byla zevním způsobem občanstvu připomínána. Stát by se tak mohlo upevněním desky s jeho portretem (reliefem) a příslušným nápisem na domě úmrtí. Prosil bych vážený sbor, aby můj návrh byl k dalšímu řízení doporučen městskému osvětovému sboru na Kr. Vinohradech, sboru jistě kompetentnímu, který by spolu s Akademií věd a umění, Královskou českou společností nauk, Jednotou českých filologů, Masarykovým lidovýchovným ústavem a Sborem pro památníky našim velikánům po dohodě s hlav. městem Prahou a s ministerstvem školství a národní osvěty návrh v dohledné době přivedl k uskutečnění.«

Tento návrh byl jednomyslně přijat jak v místním výboru, tak v městském osvětovém sboru (dne 20. května t. r.).

Z NAŠICH ČASOPISŮ:

Referát o Fischerově knize »Duše a slovo«, otištěný v 2.—3. čísle Naší řeči, vzbudil v naší kulturní veřejnosti nebývalý zájem. Přiznávám se, že jsem ho vůbec neočekával, ale právě proto jej tím více vítám. Hlasy, které se ozvaly, jsou arci vesměs velmi skeptické, ale to je zatím vedlejší. Hlavní věc je, že se u nás přece jednou začalo několik lidí vážně starat o otázky spisovného jazyka, a v tom vidím velký zisk. Při dobré vůli dojdeme snadno k dohodě a s ní k nápravě dnešních nemožných poměrů jazykových. Nebude snad na škodu, přehlédneme-li nynější situaci.

V Lid. novinách 3. dubna 1931 se rozepsal *O. Fischer* svým ušlechtilým způsobem o dojmu, který měl z posudku své knihy. Uznání, které Naší řeči projevil, má jistě cenu zcela zvláštní, a proto je vděčně kvituji. Mezi jiným vyslovil také přání, aby se při opravování jazykové stránky dbalo individuálních zvláštností autorových. Jinak by prý krásné úsilí o jazykovou čistotu mohlo vésti k stírání znaků individuálních, vytvářejících odlišnost spisovatelských osobností a metod. To je žádost jistě spravedlivá a nelze jí nedbati. Otázka je ovšem, do jaké míry má autor právo projevovati svou osobitost v jazyce. Ve slohu (t. j. ve formě výrazu) má volnost úplnou; ale má ji také v jazyce samém (t. j. v materiálu jazykovém)? To je věc, na kterou se naráží i ve všech výkladech ostatních. Stanovisko Naší řeči je tu jasné a pochybuji, že bude možno něco podstatného na něm měnit: ani umělecký autor nesmí nedbat jazykové správnosti a svou spisovatelskou odlišnost může uplatňovati jen v mezích spisovného jazyka. To neznamená ovšem, že by do jazyka nesměl uvést vůbec nic nového. Jeho tvůrčí funkci nikdo nepopírá, ale nesmí se jí rozumět příliš nezávazně, jako by to bylo právo jazykové libovůle. Všechno, co autor přinese nového, musí zase vycházet z jazyka, z jeho vnitřní struktury, a musí být opřeno o celý jeho přirozený vývoj. Této podmínce zajisté nevyhovují rozličné ty germanismy, které se ve spisovné češtině stále ještě drží, a proto je Naše řeč z toho práva autorova vylučuje, stejně jako jiné nesprávnosti jazykové. Této podmínce však také může vyhovět jenom ten autor, který svůj jazyk dokonale zná; a to je obtíž, v které vidím hlavní, ne-li jedinou příčinu disharmonie mezi českými autory a Naší řečí. Můj názor o přechodnících, o němž Fischer vyslovuje pochybnost, vychází právě ze zkušenosti, že přechodníků mimo nejprostší útvary základní už neumíme užívat, a vyhneme se tedy zbytečným chybám, obejdeme-li se co možná bez nich. Lepší je přechodníku neužít vůbec, než užít ho nesprávně. Kdo se bez nich obejít nedovede, musí se naučit, jak s nimi nakládat. Nevím, proč by bylo třeba mít o tom jiné mínění.

V témž listě dne 10. dubna 1931 chopil se jemného pokynu Fischerova K. Erban a vyložil jej hodně po lopatě. Zvláštní podmínky uměleckého tvoření, na které Fischer upozornil jako na jeden ze zřetelů jazykové kritiky, prohlašuje Erban dokonce za jediný zákon autorův. Praví doslova, že »vnitřní

zákony jazyka a umělecké tvorby jsou pro básníka otázkou bytí a nebytí, kdežto jazyková správnost v slovesném díle má asi takovou konvenční závažnost jako pravopis«. Domnívám se, že tu Erban přestřelil velmi daleko a projevil na lyrického básníka a profesora jazyka českého velmi nepatrné porozumění pro jazyk. Jazyková správnost, jak jí rozumím já i každý nezaujatý člověk a jak ji pěstuje Naše řeč, je neskonale víc než konvence. Jazyková správnost je úhrn norem, je *soubor oněch vnitřních zákonů jazyka,* o nichž Erban také mluví, ale kterým patrně rozumí nějak po svém. Porušováním jazykové správnosti netrpí Naše řeč a její učení, jak by Erban rád namluvil, nýbrž právě ony vnitřní zákony jazyka. Dej Bůh, aby se opravdu staly otázkou bytí a nebytí našich autorů, Naše řeč si nic jiného srdečněji nepřeje než právě to a o to ze všech sil ustavičně pracuje. Zatím však, jak je vidět, jsou ty vnitřní zákony jazyka skutečnou otázkou bytí a nebytí ne našich básníků (ti se o ně dosud starali pramálo), ale jazyka samého. Erban ovšem odpoví, že si ty zákony dělá Naše řeč sama; ale to je výtka tak nejapná, že škoda o ní mluvit. Přečte-li si Erban na př. jediný článek prof. Zubatého, přesvědčí se o její nejapnosti také. Z toho podivuhodného Erbanova názoru na jazykovou kritiku možno jediné pochopit jeho poněkud řeznický výraz o řádění jazykové kritiky a úzkostlivý strach, že Naše řeč opravováním chyb zničí úplně osobitý styl českých básníků. Bojím se, že mluvit o tom v souvislosti s O. Fischerem nebylo dost šetrné, neboť se to může týkat jenom těch básníků, jejichž osobitost záleží v jazykových chybách. Nad těmi ovšem není třeba ronit slzy. Spisovatel, jehož zvláštní umění stylistické závisí na nečeských slovech jako *listovati, jedná se* o něco m. jde o něco, na chybných přechodnících atd., není umělec, nýbrž jen paskvil umělce. Pravý umělec nepotřebuje býti živ z jazykových odpadků; snažil jsem se to ukázati právě v referátu o Fischerově knize. Erban hodně zkresluje, když píše: »Přeložte jeho (t. Fischerovy) knihy a přednášky do řeči jazykové správnosti, a zničíte mnohé kouzlo jeho slova.« Je to věru chvála velmi problematická a Fischer sotva byl za ni zvlášť vděčen, neboť jej tu Erban řadí k těm spisovatelským nedoukům, kteří se bez jazykových nehoráznosti obejíti nedovedou, a toho si Fischerovo umění snad přece nezaslouží.

V 9. čísle Literárních novin otiskl *Ivan Olbracht* zajímavý feuilleton o téže věci. Jeho výkladu si vážím nejvíce, protože Olbracht je jeden z mála českých spisovatelů, kteří píší jazykem opravdu dokonalým. Pominu některé jeho námitky vedlejší (někdy trochu nespravedlivé, na př. výtku, že jsem psal o knize O. Fischera s větším respektem než o jiných proto, že je to »vědecký kolega a spisovatel rázu Fischerova«; to si čtenáři Naší řeči opraví sami srovnáním s jinými mými referáty) a uvedu jenom jádro jeho výkladu. To záleží v tom, že je v celé té otázce jazykové něco nezdravého, nemožného: Naše řeč učí jazyku, kterého dnes už patrně nikdo nezná, když i v knize takového znamenitého autora, jako je Fischer, se najde přes dvě stě chyb. Je tedy ta »správná čeština« jazykem úplně mrtvým. Bohužel, téměř je. Ale ne

vinou Naší řeči, neboť ona si ji nevymyslila, nýbrž vinou našich nešťastných poměrů. Byl by to zázrak, kdyby u nás dnes byla dokonalá znalost spisovného jazyka zjevem všeobecným. Vždyť se spisovné češtině nikdo nikde pořádně neučí. Na středních školách se jazyk odbýval v prvních čtyřech třídách, ve vyšších se pak všechen čas věnoval literárním dějinám, a těch bylo tolik, že zbyl sotva tu a tam čas na nějakou tu příležitostnou poznámku o jazyce. A horlivců, kteří by mezery v svých jazykových znalostech zaplňovali soukromým studiem české mluvnice, je i mezi našimi spisovateli velmi málo. Je potom div, že česky u nás umějí jenom filologové, kteří jsou už svým povoláním nuceni zabývat se českým jazykem? Ano, je tu jazykový zmatek, ale nepůsobí jej Naše řeč, nýbrž především naše školní instituce. Ivan Olbracht a všichni ti, jejichž životní zájem se nese k nápravě těchto nepřirozených poměrů, mají tu příležitost pracovat o velmi záslužné věci: ať bojují za prohloubení jazykového vyučování na školách a za zdokonalení jazykového studia vůbec. Nechť je u nás studium jazyka náležitě organisováno a podporováno, na př. založením ústavu jazyka československého. Zkrátka: je třeba něco dělat, ne jenom kritisovat metodu Naší řeči. Ta je dobrá, ale na tu spoustu sama nestačí.

Ve 22. č. Pražského ilustr. zpravodaje napsal *E. Vachek* článek »Trampoty s jazykem«. Také E. Vachek je spisovatel, který velmi dobře zná svůj jazyk, a jeho soud jistě mnoho váží. V podstatě se jeho výklad podobá výkladu Olbrachtovu. Upozorňuje na kuriosní stav, že u nás vlastně nikdo neumí česky, a východisko hledá v tom, aby se celý ten problém správnosti zjednodušil, zracionalisoval. S tím se Naše řeč úplně shoduje, a kdo projde kterýkoli její svazek, shledá, že od počátku to v praxi také opravdu provádí. Převážná většina jejích kritických výkladů se totiž všude, kde pro to bylo lze najít důvody, ujímá výrazů dříve káraných; a ztenčováním počtu chyb zjednodušuje a usnadňuje úlohu, naučit se správně česky. Tuto metodu zachovává Naše řeč podnes. Nemá však Vachek pravdu v tom, že francouzský jazyk a pravopis je lehčí než český a že francouzské pravidlo o interpunkci je tak jednoduché, že je pochopí každé dítě. O tom mám jako profesor francouzštiny ze školy zkušenosti docela opačné.

Pod úrovní Naší řeči je snad zmiňovat se o jazykovém exkursu *Jana Kubišty* v Lid. listech 17. května 1931. Přes to uvádím i tento hlas jako výmluvný dokument pro naše potomky, jací lidé a jak soudili o českém jazyce léta Páně 1931. Svůj článek nadepsal Kubišta »Proti tomu proti všemu«; tím nadpisem se chce posmívat výtce, kterou jsem káral nesprávné užívání předložek ve výrazech jako »z toho všeho« (místo »z toho ze všeho«), ale špatně mířil a trefil sám sebe. Ukázal tím, že nezná ani českou školní mluvnici, neboť by se v ní (Gebauer-Ertl II, 1926, str. 199) jinak byl poučil, že ono pravidlo o opakování předložek platí jen o předložkách neslabičných a jednoslabičných. Zapamatujme si, prosím, tuto skutečnost dobře: člověk, který zřejmě zápasí se základními poučkami české školní mluvnice, troufá si mistrovat Naši řeč.

Ale ještě výmluvnější svědectví je Kubištův odpor proti rozlišování významových odstínů, na př. slov *různý* a *rozličný*. Vidí v tom »nepřirozený požadavek duševního přemítání«. Myslili jsme si vždycky, že se tím duševním přemítáním člověk vůbec (a tím spíše ovšem spisovatel) liší od tak zvané němé tváře. Vzdává-li se ho Jan Kubišta dobrovolně, nemůže nikdo arci proti tomu nic namítat; ale měl by pak mluvit jen za sebe, nikoli za všechny české spisovatele. —

Ve 4. čísle Časopisu pro moderní filologii se zmiňuje o onom mém referátu také univ. prof. *M. Weingart*. Vytýká, že jsem místy upadl v manýry brusičské. To je výtka, kterou mi před tím ve formě stejně obecné učinili už také všichni ti, o nichž jsem tuto psal. Bylo by mně a jistě celé redakční radě Naší řeči velmi vítáno, kdyby byla tato výtka doložena jednotlivými příklady. Takhle stále nevím, čeho se vlastně týká, a proto také nemůže přinésti žádoucího ovoce.

V časopise Přítomnost byly uveřejněny zajímavé hlasy francouzských spisovatelů a učenců o české literatuře. Z nich nás může velmi zajímat soud profesora J. Gagnaira, dobrého znalce češtiny: »Zajímavé je, že čeští mladí romanopisci zápasí se svým vlastním jazykem, nedovedou si z něho vyrobiti dokonalý nástroj vyjadřovací.« Přidal bych k tomu, že ještě zajímavější je, že cizinec to vidí, kdežto mnozí naši lidé, ačkoli jsou jinak velmi ochotni o jazyce mudrovat, toho nechápou. *Jiří Haller.*

Z kanceláře Slovníku jazyka českého. Od 1. ledna do 31. května byly do Slovníku odevzdány tyto úkoly: 1. Schönfeldské noviny a Pařízek, Praktická kniha ruční z r. 1790. 2. Herbář aneb lékařství a Herbář neb kravské lékařství z r. 1790. 3. Tyto spisy z 1798: Vlastenské noviny; Agenda; Chýlík, Naučení ženichu a nevěstě; Leška, Fock, Uvedení; Skřivánek, Naučení o štěpařství; Bartholomeides, Historie přirození a Geografia; Šedivý, Krásná Olivie; Rulík, Kalendář historický 2.; Skalní duchové; Rautenkranc, Naučení pro ovčáky; Rulík, Pamětní obět díkůčinění; V. M. Kramerius, Nový kalendář toleranční; Dlabač, Vypsání nového světa. 4. Tyto spisy z 1818: Dlabač, Krátké vypsání českého království; Hanka, Krátká historie slovanských národů; Palkovič, Týdeník. 5. Pražské noviny z 1832 (s Rozličnostmi). 6. Turinský, Virginie a Svoboda, Škréta z 1841. 7. Tyto spisy z 1855: Diblík 1—4; Ehrenberger, Kázání; Kupka, Agrionie; Melichar, Mudroslovné povídky a básně; Obzor; Pečírka, Přástky; Štulc, Sv. Cecilie. 8. Tyto spisy z 1868: Šolc, Prvosenky; Krásnohorská, Leila; Vlček, O národní osvětě; Sobotka, Svět a lidé. 9. Tyto spisy z 1872: Jireček, Slovanské právo 3.; Malý, Vzpomínky; Kalousek, Obrana knížete Václava; Lužická, Johanka z Rožmitálu; Durdík, Lermontov, Básně 1, 2. 10. Tyto spisy z 1875: Stankovský, Max. Rumpál; Stolba, Humoresky; Tomek, Dějepis města Prahy 3. 11. Zeyer, Ondřej Černyšev 1876 a Novelly 1. 12. Krásnohorská, Hubička 1876 a Tajemství 1879. 13. Pravda, Sebrané povídky pro lid 1—12. 1877—1898. 14. Vrchlický 1877:

Vittoria Colonna; 1878: Rok na jihu, Duch a svět a Symfonie; 1879: Mythy 1; 1880: Mythy 2, Eklogy a písně, Dojmy a rozmary, Pantheon a Giacomo Leopardi; 1881: Nové básně epické; 1882: Hilarion a Poutí k Eldoradu; 1883: Co život dal, Sfinx a Staré zvěsti; 1884: Legenda o sv. Prokopu a Perspektivy; 1885: Twardowski, Jak táhla mračna, Sonety samotářů a Selské balady. 15. Vrchlický, Dante, Božská komedie 1879—1882 a Leconte de Lisle, Kain 1880. 16. Zeyer: Stará historie 1883; Sulamit 1885; Legenda z Erinu 1886; Libušin hněv 1887; Šárka 1887; Doňa Sanča 1889; Neklan 1893; Tři komedie 1894; Příchod ženichův 1896; Radúz a Mahulena 1898; Šibalství Scapinova 1898; Pod jabloní 1900. 17. Masaryk: Základové konkretní logiky 1885; Slovanské studie 1. 1889; Česká otázka 1895; Naše nynější krise 1895; Jan Hus 1896; Karel Havlíček 1896; Otázka sociální 1898; Ideály humanitní 1901; V boji o náboženství 1904; Nová Evropa 1920; Světová revoluce 1925. 18. Nováková: Na saních 1885; Z naší společnosti 1887; Z měst i ze samot 1890; Maloměstský román 1, 2, 1890; Kresby a črty 1891; Z jeslí 1896; Tři ženské podobizny 1897; Z nejvýchodnějších Čech 1898; Rosné perly 1902; Úlomky žuly 1902; Jan Jílek 1904. 19. Jirásek: Starosvětské obrázky 1888; Na Ostrově 1888; Nevolnice 1888; Povídky 2, 1889; Povídky a novely 3, 1889; Z Čech až na konec světa 1890. 20. Rokyta: Lužické obrázky 1890; Když se připozdívá 1897; Světla a bludičky 1898; Lekníny na hlubinách 1900; Viděl jsem duši ženy 1902; Za Kristem 1903; Pouta a peruti 1905; Hradby padají 1906; Království Ticha 1907; Balkánské zpěvy 1913; Prokop Rybář 1913; Zpěvník o Janu Husovi 1915; Jadranské dojmy 1915; Lesní pohádka 1918; Zpěvník pozdního husity 1918; Na Staroměstském rynku 1918; Alžběta Šramínová 1919; Písně osvobozeného otroka 1919; Hus 1919; Masaryk 1920; Žižka 1926. 21. Svobodová: Na písčité půdě 1895; Přetížený klas 1896; Ztroskotáno 1896; Povídky 1896; V odlehlé dědině 1898; Zamotaná vlákna 1899; Pěšinkami srdce 1902; Milenky 1902; V říši tulipánků 1903; Plameny a plaménky 1905; Marné lásky 1907; Černí myslivci 1908. 22. Březina: Tajemné dálky 1895; Svítání na západě 1896; Větry od pólů 1897; Stavitelé chrámů 1899; Ruce 1901; Hudba pramenů 1903. 23. Jeřábek: Magdalena a Závist z 1898. 24. Wojkowicz: Mízení 1898; Mysteria amorosa 1899; Poesie 1900; Gerda 1901; Meditace 1906; Sny a touhy 1914; Bolesti života 1915; Tmy a světla 1918; Básník a věčnost 1925. 25. Opolský: Svět smutných 1899; Klekání 1900; Jedy a léky 1901; Kresby uhlem 1907; Pod tíhou života 1909; Hrst ironie a satiry 1911; Demaskovaní 1916; Verše o životě a smrti 1918; Galerie zvířat 1921; Muka a zdání 1921; Dědictví 1923; Upír a jiné prosy 1926; Malé prosy 1926; Z těžkého srdce 1926; Medailony 1927; Vitrina 1927; Víry i tůně 1928; Stradivari 1928. 26. Bezruč: Slezské číslo 1903; Slezské písně 1909; Písně Petra Bezruče 1910; Slezské písně. Dodatky 1910;Slezské písně 1911 (dvakrát), 1919, 1920, 1927, 1928. 27. Matějka: Exotikové 1904; Malý prorok 1911; Duše pramenů 1911. 28. Vrchlický: Parini, Den 1900; Petrarca, Tři kanzony 1900; Rosenfeld, Zpěvy z ghetta 1905; Rostand, Cyrano 1899; Sedm knih cizí poesie I. Italie

197; Shelley, Odpoutaný Prometheus 1900; Výbor lyriky 1901; Ši-king 1898; Vigny, Osudy 1903; Vivanti, Lyrika 1905; Whitman, Stébla trávy 1907; Byron, Manfred 1901; Calderon: Dáma skřítek 1899, Kvas Balthasarův 1900, Lékař své cti 1900 a Život je sen 1900; Corneille, Cid 1900; Giacosa, Červený hrabě 1900; Hamerling: Ahasver 1900 a Amor a psyché 1907; Hugo, Hernani 1902; Moderní básníci angličtí 1898; Molière, Lakomec 1899. 29. Sezima: V soumraku srdcí 1913; Host 1916; Za přeludem 1916; Dravý živel 1924; Hudba samoty 1926; Krystaly a průsvity 1928. 30. Čapek-Chod: Siláci a slaboši 1916; Ant. Vondrejc 1917, 1918; Ad hoc 1919.

Spisy zde uvedené vyexcerpovali (v závorce je číslo úkolu a počet lístků): *Václav Čapek*, řed. cukrovaru v Čelákovicích v. v. (č. 28, 8214); *Jarmila Elgartová*, stud. v Chrudimi (č. 27, 1355); *Josef Franc*, řed. reálky v. v. v Olomouci (č. 16, 6748); *Přemysl Hájek*, prof. gymn. v Kralupech (č. 17, 5993; č. 18, 1202; č. 22, 2951); dr. *Ant. Hendrych*, prof. v Hranicích (č. 11, 11.192); *Jarosl. Hofman*, prof. gymn. v Praze (č. 5, 5849); *Marie Holubová*, prof. v Praze (č. 26, 3444);*Jan Honza*, prof. v. v. v Praze (č. 13, 8855; č. 20, 2511); dr. *Jos. Hrůša*, prof. gymn. v Praze (č. 24, 1668); *Engelbert Indra*, řed. měšť. šk. v. v. v Praze (č. 25, 2344); *Frant. Jirásko*, prof. v. v. v Turnově (č. 29, 5299); *Alois Kulhánek*, řed. reálky v Nymburce (č. 21, 16.016); dr. *Václav Mostecký*, prof. gymn. v Jindř. Hradci (č. 7, 15.214); *Vilma Mošová*, řed. měšť. šk. v Brně (č. 30, 8587); *Jan Pavlík*, prof. v. v. v Plzni (č. 6, 1506); *Fr. Pich*, řed. gymn. v. v. v Praze (č. 3, 7243); *Rudolf Ptáčník*, řed. gymn. v Duchcově (č. 4, 8375); *Josef Reis*, prof. reálky v Praze (č. 23, 348); *Václav Rejman*, řed. škol v. v. v Železnici (č. 9, 6554); *Marie Ryšánková*, choť prof. v Brně (č. 10, 11.046); *Terezie Steppanová*, Ph. C. v Praze (č. 8, 8563); *Jarosl. Svoboda*, úč. adjunkt v Bratislavě (č. 19, 5125); *Jarosl. Šťuřík*, odb. učitel v Napajedlích (č. 12, 1981); *Ant. Šťuříková*, učitelka v Napajedlích (č. 15, 5624); dr. *Jan Volný*, prof. v Praze (č. 1, 10.240; č. 2, 939).

Úhrnem bylo od 1. ledna do 31. května 1931 odevzdáno 178.602 lístků.

DROBNOSTI.

KUBÁTI. Známá vyhláška zemského presidenta o trampech se stala bezděčnou příčinou několika jazykových novot v mluvě trampů. Uvádíme některé z nich jako zajímavé a zcela čerstvé svědectví o tom, jak podivnými cestami vznikají někdy nová slova. Jméno *Kubát* se metonymicky stalo přezdívkou vykonavatelů onoho nařízení, četníků. »*Kubáti jdou!*« upozorňují se trampové, když se blíží četnická kontrola. Další odvozenina s týmž významem je *kubátník*. Místo »půjdeme trampovat« je dnes časové říkat *půjdeme kubátit*. V takových výrazech se projevuje přirozený smysl pro humor, leckdy ovšem i nevinná škodolibost. Slovník zvláštních společenských vrstev, jako jsou trampové, je pln slov a rčení tohoto druhu (viz NŘ. XI, 1927, 176 n.; XII, 1928, 13 n.). Uvádím z nich na př. *vyšívat* n. *makat*

m. pracovat; *hoď se rybám* n. *dej si hlavu do smutku* m. dej pokoj, jdi pryč; *to je hlína* m. to je psina, legrace; *nugety* m. peníze; *paďour, masňák* m. buržoa a pod. V Nár. osvobození psal o tom 20. května 1931 Unus a zlobil se na jazykovědce, že si takových věcí nevšímají, že jim všechno uteče, a že potom pracně hledají, kdy a kde takové slovo vzniklo. V tom Unus pravdu nemá, neboť taková slova se dnes sbírají velmi horlivě. Velký kus práce tu na př. udělal E. Rippl. Ale pravda je, že se málokterý jazykovědec odhodlá opustit prach knihovny a vypravit se s batohem na zádech mezi trampy, aby zapisoval jejich řeč. Snad to ani není nutné, aby i ty chvíle, kterých všichni lidé užívají k nezbytnému zotavení tím, že zapomenou na všechnu práci a vypustí z hlavy všechny myšlenky a starosti, právě filolog věnoval zase jen odbornému studiu. Stačilo by, kdyby každý člověk dobré vůle oznámil takové třebas náhodou zaslechnuté výrazy a jejich význam redakci Naší řeči nebo Slovníku jazyka českého (Praha III., Letenská 5). Čtenáři Naší řeči tak pilně činí a my je prosíme, aby nám tímto způsobem pomáhali dále. Že jejich práce není marná, o tom svědčí mnoho výkladů, poznámek a drobností ve všech ročnících Naší řeči.

PONDĚLÍ. (V. V.) Podstatné jméno *pondělí* je od původu rodu mužského, stejně jako jméno *úterý*. Proč je tomu tak a jak se stalo, že se v mluvě lidové změnil u těchto dvou jmen mužský rod v střední, o tom vykládají všechny české mluvnice (na př. Gebauer-Ertl I, 1926, 186; Gebauer-Trávníček 1930, 19, 110) a také Naše řeč, na př. XIII, 90; X, 241; VII, 26 a j. Slovo *pondělí* vzniklo z výrazu »(den) po neděli«; z něho se utvořilo složené jméno přídavné (den) *pondělʼjʼ*, t. j. »den pondělní«, a to se časem změnilo ve jméno podstatné *(pondělí)* s původním rodem mužským. Avšak podst. jmen rodu mužského na *-í* bylo v jazyce vůbec málo a naopak jmen rodu středního s tímto zakončením bylo velmi mnoho, a to svádělo ke změně mužského rodu v střední i u tohoto jména. Spisovný jazyk se držel dosud způsobu starého, protože měl pro něj živou oporu ještě na př. v odvozeném výraze (ten) *pondělek*, kterého se v řeči užívá (kromě spojení *v pondělí*) snad ještě častěji než původního slova *pondělí*. V poslední době však proniká střední rod u jména *pondělí* i do jazyka spisovného.

PROTILIST (NŘ. XV, 1931, 70). Na svůj dotaz, jak nahraditi toto slovo, za něž jsme sami navrhli výraz *průpisek*, dostali jsme odpověď od úřednice čs. státních drah. Oznamuje nám v ní, že čs. dráhy užívají v tomto smyslu výrazu *uznávací list*. To je výraz jistě zcela správný a výstižný, a jak je vidět, nevadí praxi čs. st. drah, že se skládá ze dvou slov. Nad slovo *průpisek* vyniká tím, že je to výraz už zavedený v celém velkém oboru veřejného podnikání, tedy výraz opravdu živý. Proto by bylo snad možné, nahraditi jím nečeské slovo »protilist« obecně. Ten, kdo by tu nechtěl užívati výrazu dvoučlenného, by zatím měl na vybranou slovo *průpisek*.

OPRAVA.

Na str. 143, ř. 7 shora má býti: o »kongruě«.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.